

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის
აღდგენა-100
საქართველოს დემოკრატიული ჩესხუბლია-100

დოდო ჭუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

**ირაკლი წერეთელი: ეროვნული და
სახელმწიფოებრივი კონცეპტები**

ხშირად ჩვენს ისტორიოგრაფიაში სოციალ-დემოკრატებს, მათ იდეოლოგიასა და ევროპულ ორიენტაციას არაობიექტურად აფასებენ, – მთელ პარტიას ერთ ყალიბში სვამენ, არ ითვალისწინებენ იმას, რომ პარტიაში გარკვეულ საკითხებზე სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობდა და მის მთავარ იდეოლოგიებს შორისაც ხშირად სრულიად განსხვავებული პოზიციები გვხვდება.

ამ შემთხვევაში მინდა გავაანალიზო ის ძირეული იდეოლოგიური განსხვავებანი, რაც იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერთა შორის. მაგალითად მოგვაქვს ირაკლი წერეთლისა და ნოე რამიშვილის შეხედულებები საქართველოს დამოუკიდებლობისა და პოლიტიკური ორიენტაციის, ეროვნული და სახელმწიფოებრივი კონცეპტების შესახებ, რითაც ნათელი გახდება, რომ პარტია შედგებოდა მემარცხენე და მემარჯვენე მიმართულების პოლიტიკოსებისაგან, უკიდურესად საპირისპირი მოსაზრებების მქონე ადამიანებისგან.

ირაკლი წერეთელზე თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცოტა რამ არის დაწერილი. უფრო სწორად, მისი მოღვაწეობისა და ნააზრევის შესახებ ჯერ არ არსებობს სრულყოფილი გამოკვლევა.

ცნობილმა მწერალმა და ბიოგრაფიული რომანების ავტორმა როსტომ ჩხეიძემ დაწერა მხატვრულ-პუბლიცისტური წიგნი ამ, თავისი დროისთვის მთელ რუსეთსა და ევროპაში პოპულარულ ქართველ სოციალ-დემოკრატზე. წიგნს „რეჟივები სინანულისა“ ჰქვია [1].

წიგნის მთავარი არსია არა მხოლოდ მონანიება ირაკლი წერეთ-

ლისა, არამედ ის დიდი ტრაგიზმი, ბედისწერის ის სისასტიკე, რაც თითქოსდა ამ ქუდბედზე დაბადებულ კაცს ერგო. მიუხედავად თავისი დიდი პოპულარობისა და ცნობადობისა, ის მართლაც იყო გამორჩეული და განმარტოებული კაცი, როგორც ხშირად თანამედროვენი წერდნენ მის სახელოვან ბიძაზე – ნიკო ნიკოლაძეზე [2, 140].

ნიკოლაძის განმარტოებულობას მისი მოღვაწეობის გამორჩეული პრაქტიკულ-საზოგადოებრივი ნიშნით ხსნიან, ირაკლი წერეთელი კი, მიუხედავად დიდი თანამდებობრივი და სამოღვაწეო ასპარეზისა, უფრო თეორეტიკოსი და სოციალისტური იდეოლოგიის ერთგული იყო. ეს იდეოლოგია მისი დროის ევროპაშიც გაპოპულარულდა, განსაკუთრებით XX საუკუნის პირველ მეოთხედში, ევროპის დიდი ქვეყნების ხელისუფლებაში სოციალისტური მთავრობებიც მოვიდნენ, მაგრამ ყველაფერი ეს მაინც დროებითი იყო, რადგან სოციალური და კლასობრივ-პარტიული იდეები და იდეოლოგიები დემოკრატიულ ქვეყნებში ბოლომდე პოპულარულები ვერ ხდებოდნენ. ვერც გამორჩეულად დიდი ადამიანები ეტევიან ერთ რომელიმე ჩარჩოში. ზაქარია ჭიჭინაძეს ეკუთვნის სიტყვები ნიკოლაძეზე: ნიკოლოზ ნიკოლაძე რომ ინგლისში ან საფრანგეთში დაბადებულიყო, დღეს იგი მსოფლიოში სახელგანთქმული იქნებოდა, საქართველოში კი „ეს არწივი თავის ქვეყნის, ეს გამღვიძებელი აფთარი დაძინებულის ეროვნებისა“, მხოლოდ მწერალი მოღვაწეა და უბრალოდ სახელოვანი კაცი, ეს კი არ კმარა ამ დიაპაზონის პიროვნებისთვისო. ცუდ დროს დაიბადაო. როდესაც ამ ორ ადამიანს შორის ვაგლებთ პარალელს, ვგულისმობთ მათ არა მარტო ნათესაურ, არამედ სულიერ სიახლოვესაც.

კაკი წერეთელიც, ალბათ, მართლაც ცუდ დროს დაიბადა, თორემ ამხელა ნიჭისა და გაქანების, ქარიზმატული ნიშნით ასე ალბეჭდილი პიროვნება აუცილებლად მსოფლიო მასშტაბის მწერალი, მეცნიერი თუ სხვა სფეროს გამორჩეული პირი უნდა გამოსულიყო. თუ რა სახელის მოხვეჭა და საქმეთა დატრიალება შეეძლო, მარტო ერთი წლის მოკლე მონაკვეთმაც (1917) აჩვენა.

თუ ნიკოლაძეს ქართულ ცნობიერებაში „დროს გადასწრებულ კაცად“ მოიხსენიებენ, კაკი წერეთელი „დროში დაკარგულ კაცად“ შეიძლება მივიჩნიოთ. რუსული რევოლუციური სოციალისტური იდეოლოგიითა და კოსმოპოლიტიზმით დაავადებული კაცისთვის დრო იყო მთავარი, თორემ რუსეთშიც იღვანა, საფრანგეთშიც, ინგლისსა და გერმანიაშიც, ბოლოს ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც, მაგრამ ვერსად ვერაფერი გააკეთა იმაზე მეტი, რაც უკვე გაკეთებული ჰქონდა: იქნებ თავად თქვა უარი ახალი გზისა და მიმართუ-

ლების მოძებნაზე, იქნებ ამ ქვეყნებში კიდევ უფრო მძაფრად გაი-
აზრა თავისი შეცდომა: მისი ცხოვრების ამდენი ძვირფასი წელი
რომ დაუთმო სოციალიზმის იდეოლოგიური დოქტრინის დამკვიდ-
რებისთვის ბრძოლას. სხვა ქართველი სოციალისტი პოლიტიკოსები
ეროვნულ საკითხს, საქართველოს დამოუკიდებლობასა და ევრო-
პულ საგარეო პოლიტიკურ ვექტორებს როდი უარყოფდნენ, პირი-
ქით, სოციალიზმს ეროვნული განვითარების წყაროდ მიიჩნევდნენ
(„მაგალითად: ნოე რამიშვილი 1931 წელს პარიზში გამოცემული
წიგნით – „დემოკრატიული სოციალიზმი“).

20-იან წლებში, უკვე დაეჭვებული თავისი გზის სისწორეში, წე-
რეთელი გაავეებული ჩანს, ქართული ემიგრანტული ეპისტოლური
მემკვიდრეობა ბევრ ფაქტს გვისახელებს: ირაკლი ჰენდერსონს მიუ-
ვარდაო, ირაკლი ინტერნაციონალის სხდომაზე აღშფოთებული კრი-
ტიკით გამოვიდაო და სხვ.

ის იცავდა იმ ქვეყანას კი არა, სადაც დაიბადა და გაიზარდა,
რომელიც მისი სამშობლო იყო, არამედ ქვეყანას, სადაც განხორცი-
ელდა პირველი სოციალისტურ-დემოკრატიული ექსპერიმენტი და,
როგორც ამას ევროპელი ცნობილი მოაზროვნეები ამტკიცებდნენ,
ეს ექსპერიმენტი ძალზე წარმატებული იყო. რაც უნდა ეკრიტიკები-
ნათ ქართველი ე. წ. „მენშევიკები“, ყველა მაინც იმ სახელმწიფოებ-
რივი მოღვაწეობის წარმატებაზე საუბრობდა, რაც ხელისუფლებაში
მოსული ამ პარტიის წევრებისგან შემდგარ პოლიტიკურ გუნდს
ჰქონდა. მიუთითებდნენ მათ საბედნიერო არსებობაზე და იმ გა-
მოცდილებაზე, რაც ამ ადამიანებს უკვე ჰქონდათ მიღებული რუსე-
თის საიმპერიო სათათბირო და აღმასრულებელ ორგანოებში მუშა-
ობით. მაგალითად, ფრანგი პოლ ჟანტიზონი ყველა ქართველ სო-
ციალ-დემოკრატ პოლიტიკოსს ახასიათებდა და მათ შორის ირაკლი
წერეთელსაც, რომელზეც წერდა: „წერეთელი მხოლოდ ერთხელ
ვნახე პარიზში, მაგრამ იშვიათად შევხვედრივარ ასეთ სანდომიან
ადამიანს, თავისი მშვიდი და მეოცნებე მოაზროვნის იერიით, მაღალი
შუბლით, სადაც მისი გამჭრიახი ინტელექტი ჩანს, მისი ღრმა თვა-
ლები, რომელიც მახვილი მზერით გაკვირდებათ, წელი მოძრაობები,
ოდნავ დაღლილი, რომელიც წარსულ ტანჯვებზე მიუთითებს.....სა-
ქართველოს ამ შვილს – კეთილშობილური წარმოშობით, რომლის
ოჯახის წევრების უმრავლესობა, მაგალითად მისი მამა, მხატვრულ
ლიტერატურაში გამოირჩეოდნენ, ისევე როგორც მის მეტრს, ჟორ-
დანიას, ტანჯული ცხოვრება ჰქონდა, რომელიც რუსულ საპატიმ-
როებად და საზღვარგარეთ მოგზაურობებად იყოფოდა“ [3, 226].

პოლ უანტიზონი მოკლედ გადმოგვცემს ნერეთლის ბიოგრაფიულ შტრიხებს, მაგრამ არ მიუთითებს იმ განსხვავებებზე, რაც ამ პიროვნებასა და მის თანაპარტიელებს შორის ქვეყნისთვის ძირეულ საკითხებზე არსებობდა. ეს არც ყოფილა მისი ინტერესის საგანი. ამის ჩვენებას ჩვენ შევეცდებით, თუნდაც იმიტომ, რომ გავაქარწყლოთ აზრი, რომ სოციალ-დემოკრატია რაღაც ერთგვაროვანი მასა იყო და განსხვავებულ აზროვნებას აქ ადგილი არ ჰქონია, ისიც, რომ სოციალ-დემოკრატიას არ ჰქონია ევროპული ორიენტაცია, ის ვითომ ებრძოდა ევროპულ ბურჟუაზიას და მოკავშირედ მხოლოდ II ინტერნაციონალს აღიარებდა და ა. შ.

ირაკლი ნერეთლის ბიოგრაფია მოკლედ ასეთია:

ირაკლი (კაკი) ნერეთელი დაიბადა 1881 წლის 14 იანვარს ქუთაისში, ცნობილი ქართველი მწერლის, პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის, გიორგი ნერეთლისა და ასევე ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, ნიკო ნიკოლაძის დის, ოლიმპიადა ნიკოლაძის ოჯახში. ირაკლიმ ორი წლის ასაკში დაკარგა დედა და გაიზარდა მამისა და ბიძის — ნიკო ნიკოლაძის მეურვეობის ქვეშ. მშობლიური ქართულის გარდა, იცოდა რუსული, ფრანგული, გერმანული და ინგლისური ენები. ქუთაისის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, სწავლობდა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, სადაც გახდა სტუდენტური მოძრაობის ლიდერი, რის გამოც (1901-1903) ციმბირში გადაასახლეს.

გადასახლების შემდეგ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი გახდა. მიუხედავად ტუბერკულოზით ავადმყოფობისა, ხელახალი დაპატიმრების შიშის გამო, 1904 წელს, ბერლინის უნივერსიტეტში წავიდა სასწავლებლად. 1905 წელს დაბრუნდა მოსკოვში და აქტიურად ჩაება რევოლუციურ საქმიანობაში. 1907 წელს აირჩიეს რუსეთის საკანონმდებლო ორგანოს – მე-2 მოწვევის დუმის წევრად, სადაც განწევრიანდა სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციაში და ასევე გახდა დუმის აგრარული კომიტეტის წევრი.

გაბედული ნერეთელი დუმის დეპუტატებს აოცებდა ისეთ ადამიანთან შეუდრეკელი დაპირისპირებით, როგორც მინისტრი სტოლიპინი იყო.

1907 წელს დუმა დაითხოვეს და ნერეთელი „სამხედრო შეთქმულების“ ბრალდებით დაპატიმრეს, გადაასახლეს ირკუტსკში, მართალია, ხუთწლიანი პატიმრობა ჰქონდა, ტუბერკულოზითაც იტანჯებოდა, მაგრამ პატიმრობის ვადა შინაპატიმრობით გაუგრძელეს და ირკუტსკთან ახლოს სოფელ უსოლში დასახლდა, სადაც რედაქტორობდა რუსულ რევოლუციურ გამოცემებს, წერდა მსოფლიო

ომზე, ჰკიცხავდა როგორც პლენანოვის „თავდაცვით“, ისე – ლენინის „დამარცხების“ პოლიტიკას. მისი ფორმულა იყო: მშვიდობა ანექსიისა და კონტრიბუციის გარეშე. თებერვლის რევოლუციის დროს გამოცემულ ამნისტიის შემდეგ, 1917 წელს ერთ-ერთი პირველთაგანი რევოლუციის ლიდერთაგან ჩავიდა პეტროგრადში. აკრიტიკებდა ლენინის „აპრილის თეზისებს“. აპრილის კრიზისის შემდეგ შევიდა პირველი კოალიციური დროებითი მთავრობის შემადგენლობაში და დაიკავა ფოსტა-ტელეგრაფის მინისტრის პოსტი, იბრძოდა რუსეთის ერთიანობისათვის, – ყველა გზით ცდილობდა, არ დაეშვა რუსეთის რღვევა და სამოქალაქო ომი. თავისი ქმედებით ის ცხადყოფდა, თუ რა არის რეფორმიზმი რუსულ სოციალ-დემოკრატიკაში.

წერეთელმა კორნილოვის ამბოხი შეაფასა, როგორც დემოკრატიულ ძალთა გამარჯვება. 8-24 ივლისს ასრულებდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს მმართველის მოვალეობას. პეტროგრადის საბჭოს მიერ 31 აგვისტოს ბოლშევიკური რეზოლუციის მიღების შემდეგ, ხელისუფლების საბჭოების ხელში გადაცემის თაობაზე, აღმასკომის პრეზიდიუმის სხვა წევრებთან ერთად გადადგა. ყველა მისი პოლიტიკური მიზანი დასამარდა და სექტემბერში გამოემგზავრა საქართველოში, რასაც საკუთარ პოლიტიკურ სიკვდილად მიიჩნევდა.

ირაკლი წერეთელი ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ დაბრუნდა პეტროგრადში. დაგმო მომხდარი და გააფრთხილა მოძალადენი, რომ „დამპყრობთა პოლიტიკა განუხრელად მიიყვანდა მათ ძალაუფლების დაკარგვასთან“. დამფუძნებელი კრების მეოხებით ცდილობდა „დიდი რუსეთის სასიცოცხლო ინტერესების“ დაცვას. დამფუძნებელი კრების გარეკვის შემდეგ იძულებული გახდა, საქართველოში საბოლოოდ ჩამოსულიყო.

ი. წერეთელი მოღვაწეობდა ამიერკავკასიის ფედერაციულ სახელმწიფოში, იყო სეიმის დეპუტატი. მას ერგო წილად 1918 წლის 26 მაისს სეიმის დახურვის გამოცხადება, რაც დიდი ტანჯვით გააკეთა: ცნობილია, რომ ამ განცხადებისას ატირდა. მისთვის უძნელესი იყო რუსეთის ერთიანობის დარღვევა (ამიერკავკასია რუსეთის ნაწილად ითვლებოდა) და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება. მიუხედავად ამისა, ბედს შეეგუა, გახდა საქართველოს პარლამენტის წევრი (ჯერ ეროვნული საბჭო ეწოდებოდა, შემდეგ პარლამენტი, შემდეგ კი – დამფუძნებელი კრება).

1919 წელს წერეთელი ქართული დელეგაციის ერთ-ერთ ხელმძღვანელად გაისტუმრეს პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე, რამაც ევროპელთა დიდი გაკვირვება გამოიწვია, ისინი ვერ ხვდე-

ბოდნენ, თუ რა ხელი ჰქონდა რუსეთის ამ თავგადაკლულ პატრიოტს ქართულ თვითმყოფადობასთან.

ამ დროის მისი გამოსვლები საქართველოს ეროვნულ ინტერესებს ნაკლებად პასუხობდა. მას მსოფლიო მოქალაქის რიტორიკა უფრო ჰქონდა. საქართველოს ელჩი ევროპაში – აკაკი ჩხენკელი ყველა მის გამოსვლას ამ ნიშნით აკრიტიკებდა. ინტერნაციონალის სახელზე მომზადებული ერთი მემუარის გამო ის წერდა წერეთელს: „სამწუხაროდ, შენტვის საქართველოს ისტორია იწყება რუსეთთან შეერთებიდან... შენ არ აფასებ ეროვნულ თავისუფლებას და ამიტომ ჭკუაში არ მოგდის ჩამოთვალო რუსეთის ბატონობის ცოდვები: მისი სასკოლო, საეკლესიო, საკოლონიზაციო საწვო პოლიტიკა, რომ ამით ნათლად გაიგონ ევროპელმა ამხანაგებმა, თუ რას მოასწავებს ჩვენთვის თავისუფლება“ [3, 256].

ამ და სხვა წერილებიდან, ნათლად ჩანს ის დიდი განსხვავება, რაც ირაკლი წერეთელსა და ეროვნული ცნობიერების ქართველ სოციალ-დემოკრატებს შორის იყო.

წერეთელი 40-იან წლებში გადასახლდა აშშ-ში და იქვე გარდაიცვალა 1959 წელს. მისი ნეშტი გადმოასვენეს პარიზში და ლევილის ქართულ სასაფალოზე დაკრძალეს.

ასეთია მისი მოკლე ბიოგრაფია, სადაც ვერ ჩაეტევა ის დიდი გზება და ენერგია, ის ტრაგიზმი, რაც ამ ადამიანის ცხოვრებას ახლდა. მარტო ის, რომ მას არ დარჩა მემკვიდრეები, არ შეუქმნია ოჯახი და არ უცხოვრია პირადი ცხოვრებით, არ ჰქონია ის სამოღვაწეო ასპარეზი, მის განათლებას, ნიჭსა და შესაძლებლობას სრულად რომ გამოხატავდა, ესეც კმარა მისი პიროვნული ტრაგედიის დასანახად.

განსხვავებით სხვა ქართველი სოციალ-დემოკრატებისგან, ის არასდროს გამოსულა საქართველოს ავტონომიის მოთხოვნით, რომელიც ასე პრინციპულად დააყენა ჯერ კიდევ პირველი მოწვევის საბჭოში საქართველოს წარმომადგენელმა ილია ჭავჭავაძემ.

ირაკლი წერეთელს სოციალიზმის იდეა კი მოსწონდა, მაგრამ არ მოსწონდა სოციალისტ-ფედერალისტების ქართული პარტია, რომელიც მხარს უჭერდა სოციალიზმს, თანაც რუსეთის იმპერიის ფედერაციულ დაყოფაში საქართველოს ავტონომიურ უფლებებს ითხოვდა. 1907 წელს ქუთაისში გამოცემულ წიგნში – „ისტორიული წერილები“, მძაფრად აკრიტიკებდა ამ პარტიას, „ვითომ-სოციალისტების“, მემარჯვენე ლიბერალების განუვითარებელ პარტიას ეძახდა. ის გმობდა ამ პარტიის თავადაზნაურ წევრთა „ფეოდალურ მოთქმაში გამორეულ ბურჟუაზიულ ნოტებს“, რაც, მისი აზრით, გა-

მოიხატებოდა ქართველ ვაჭარ-მრეწველებზე ზრუნვითა და სომხის ბურჟუაზიასთან „ჯვაროსნული ომის“ გაჩაღებით. როგორც ცნობილია, ამ დროს ქართველ მოღვაწეთა ზრუნვის საგანი იყო ახალი სკოლების, კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების, ბანკების, პრესისა და ბიბლიოთეკების დაარსება და ამათი საშუალებით ეროვნული საქმეების კეთება. დიმიტრი ყიფიანი და ნიკო ნიკოლაძე ბევრს იღვწოდნენ, რათა საქალაქო თვითმმართველობები გაძლიერებულიყო, იქ, სადაც ასეთ ორგანოებში ქართველები თითქმის არ იყვნენ, მაგალითად თბილისის საქალაქო საბჭოში, სომეხი დეპუტატები ქართველებით ჩანაცვლებულიყო, რათა მეტი მხარდაჭერა ჰქონოდა ეროვნულ გადაწყვეტილებებს. ნიკო ნიკოლაძის შესახებ დაწერილ წიგნშიც ხომ ამას ამტკიცებს ზაქარია ჭიჭინაძე, ცნობილი და შესანიშნავი მემუარისტი: ქართველობის დასანთქმელათ არაფერს იშურებენ, ყველაფერს შესწირავენ, ოღონდ თფილისში ქართველები დაინთქას, განყდენ, მაგრამ ვერას ახერხებენო, რადგან „ნიკო ნიკოლაძის მეთაურობით ბრწყინვალე აზრები ფეხს იდგამს, ქართველთ ხმა ეძლევათ გამგეობაში, ქალაქის მართვის საქმეებს კაცთ მოყვარეობის მხარეები ეთვისება, რიგიანი კანონდებულებათ სამართალი, მაგრამ ეს სანყენათ რჩება ზოგიერთათვისო“ [5, 71-72].

რალა სხვებს, მის უბეში გამოზრდილ დისშვილს, ვისზედაც მთელ იმედებს ამყარებდა და საქართველოს მხსნელ ახალგაზრდა განათლებულ თაობას მიათვლიდა, დარჩენია ეს სანყენად და საკრიტიკოდ. ჭიჭინაძე ნიკოლაძეზე საუბრისას თავის თავსაც იდანაშაულებდა: მეც მის მტრებში ვერიე, მეც ვერ გავუგე ერთ დროს ნიკოლაძესო. ათი წლის შემდეგ იმ მტრებს თავად ირაკლი წერეთელიც მიეთვლებოდა. ამას „ისტორიული წერილების“ პათეტიკა მოწმობს.

ეროვნულ პოლიტიკას კოსმოპოლიტი წერეთელი გვარიანად დასცინოდა და დიდ შეცდომად უთვლიდა ქართველი ერის მოწინავე შვილებს, ეროვნულ მოღვაწეობას, რიგიან კაცებს, ჭეშმარიტ ინტელიგენტებს, საზოგადო საქმეებს – ყველა ამ სიტყვათშეთანხმებას ბრჭყალებში სვამდა, რითაც ამ ფრაზების კონტექსტისადმი მის ირონიულ დამოკიდებულებას გამოხატავდა. ეს წლები ჩვენს ინტელიგენციას სამარცხვინო დაღად უნდა ეკრას შუბლზე, რადგან ერთსაც კი არ მოდიოდა აზრად გაჭირვებული ადამიანების მოსმენაო. უთუოდ ამ ეროვნულ გუნდში ჰყავდა მოაზრებული ილიადან დაწყებული მთელი მომდევნო თაობები „მესამე დასამდე“. მართო ამ დასამა იხსნა ქვეყანაო, – ირწმუნებოდა, – თავისი კლასობრივი ბრძოლის თეორიით, ეროვნულის უარყოფითო. ავტონომიას კი, ილიასე-

ულსა და ყველა ეროვნული მოღვაწისთვის, იმპერიის ფარგლებშიც კი საოცნებოს, – დასცინოდა: „საქართველო ქართველებისთვის“ სურთ, ისტორიული საქართველოს საზღვრებში, სადაც 20 %-ზე მეტი არ არის ქართველი, „მათ სურთ ქართული ენა, ქართული სასამართლო, ქართული კანონები გაამეფონ ყველა მცხოვრებლებისათვის, ეროვნული თანასწორობა კი არა, ეროვნული პირველობა უნდათ საქართველოს საზღვრებში ქართველებისთვის“-ო და ამას ირაკლი წერეთელი როგორ შეეგუებოდა. არადა, წერეთლის სანიხა-ალმდეგო აზრები აქვთ გამოთქმული სხვა სოციალ-დემოკრატებს: ვლადიმერ დარჩიამვილს, აკაკი ჩხენკელს, გრიგოლ ლორთქიფანიძეს და სხვ.

წერეთლის აზრით, ავტონომია და ეროვნული საკითხების დაყენება თავადაზნაურულ ჯგუფებს, რომლებიც ეროვნულ პარტიებს, თუ სხვადასხვა საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს წარმოადგენდნენ, სურდათ თავიანთი პირველობისათვის, სიტყვა-სიტყვით ასე წერს: „თუ მისი (თავადაზნაურობის, – დ. ჭ.) სანადელი აღსრულდა და საქართველოს ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომია მიეცა, ის არა მარტო დაიბრუნებს იმ გავლენას და იმ ადგილს, რომელიც დღემდის „გამრუსებელ“ პოლიტიკით წართმეული აქვს, არამედ ზედმეტსაც შეიძენს ახალ „გამქართველებელ“ პოლიტიკით“ [6, 20].

„გამრუსებელი და გამქართველებელი“ ბრჭყალებში ჩაუსვამს, რითაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს თავის კოსმოპოლიტიზმსა და გულისგულში რუსობის თაყვანისცემას. თავის სისწორეში დასამტკიცებლად დობროლიუბოვის წერილების სერია – „ბნელეთის სამეფო“ და ჩერნიშევსკის „სოვრემენიკი“ მოაქვს., ასევე იხსენებს ლავროვის „ვპერიოდს“, ჟენევაში გამოშვალ ჟურნალს, ბატონყმობა ხომ ქვეყანას აქცევდა, ეს ახალი, კაპიტალისტური არანაკლები უბედურებაა და მუშებისა და გლეხების მიერ უნდა დაემხოს, რათა ნანატრი სოციალიზმი დამყარდესო. ამ იდეებმა ერთ დროს მისი სახელოვანი ბიძაც ხომ ჩაითრიეს, მაგრამ დროზე გამოერკვა, იმდენად ფხიზლად მოიხედა სამშობლოსკენ, რომ პირველი კაპიტალისტური სიკეთეები: ელექტროენერგია, ტელეფონი, გაზისა და ნავთობის სადენები, რკინიგზა თუ ნავსადგურის მშენებლობა სწორედ ნიკო ნიკოლაძემ შემოიტანა სხვა უამრავ სიახლეებთან ერთად და ამაში დაინახა ქვეყნის მომავალი განვითარების მთავარი გზა. იქნებ მანაც ასევე ქნასო, – იფიქრებდა თანამედროვე გონიერი ქართველი, მაგრამ ირაკლი წერეთლის შემთხვევაში დიდი ხნის ცდა მოუწევდა, ძალიან დიდი ხნის, რადგან ის არ იყო ის კაცი, ასე ადვილად რომ ელიარებინა მარცხი, იქნებ ბოლომდეც დუმილი აერჩია.

1907 წელს გამოცემულ წიგნში ლაპარაკობს რუსეთში 60-იანი წლების რეფორმების სიკეთეზეც და ერთს არ დაიჩივლებს საქართველოზე, ამ რეფორმებიდან ყველაზე მთავარი – საერობო რეფორმა რომ არ აღირსეს, მთელი წაროდნიკული მოძრაობის ისტორიას ყვება და ჩვენ წინაშე დგას არა ქართველი მოღვაწე და მოაზროვნე, არამედ რუსი კოსმოპოლიტი, რევოლუციისა და ტერორიზმის მხარდამჭერი „მშრომელი ხალხის ინტერესების“ დასაცავად.

და როდესაც საქართველოს მთავრობა ემიგრაციაში ცხოვრობდა, ევროპაში მას ხშირად საყვედურობდნენ ბოლშევიზმთან სიახლოვეს, რითაც ხელისუფლების ყოფილი წარმომადგენლები ძალზე ნაწყენდებოდნენ. განა ამგვარი ნაწერები არ იძლეოდა ამის თქმისა და ყვედრების საბაბს?

ევროპული სოციალ-დემოკრატიის მუშაობაში და მათი ნააზრვის გაცნობაში ირაკლი წერეთელმა სწორედ ემიგრაციის პერიოდში მოახერხა უფრო ღრმა წვდომა. ქართული ლეგაციაიდან ამგვარ პარტიულ და ორგანიზაციულ შეკრებებზე ყოველთვის მას გზავნიდნენ. ის გამოდიოდა მგზნებარე სიტყვებით მუშათა კლასის ინტერნაციონალური ინტერესების დასაცავად, პროფკავშირული მოძრაობის მხარდასაჭერად. საოცარი იყო მისი ქარიზმა და ლოგიკა, სიტყვის სიმჭევრე და ენაბასრობა, მაგრამ მისი ავტორიტეტი სოციალისტურ წრეებში რჩებოდა, ზოგადად კი, ევროპული საზოგადოება ეკონომიკურად ნელ-ნელა დგებოდა ფეხზე და სოციალისტური იდეებიც ფერმკრთალდებოდა. ერთია ნათქვამის გარეგნული ეფექტი და მეორე იმ ნათქვამის სიღრმისეული შინაარსი, მასში ჩადებული მთავარი აზრი.

1921-1925 წლების ეპისტოლური მემკვიდრეობა, ქართველი ელჩებისა და აკაკი ჩხენკელის, როგორც საზღვარგარეთ დიპლომატიური მოღვაწეობის მთავარი კოორდინატორის მიმონერა, ბევრ საინტერესო მასალას შეიცავს ირაკლი წერეთლის ამდროინდელ პოზიციაზე. ირაკლი წერეთელმა არც 1924 წლის აჯანყებას დაუჭირა მხარი და არც ნოე ჟორდანიასა და ნოე რამიშვილის იდეა გაიზიარა, რაც რუსეთში მოსალოდნელ შიდაკონფლიქტს საქართველოს მომავალ ბედს უკავშირებდა. აჯანყებას მხარი არ დაუჭირა არც აკაკი ჩხენკელმა, რომელმაც კარგად იცოდა, ქართველი ხალხი მართო რომ დადგებოდა ძლიერი მტრის პირისპირ და უაზრო მსხვერპლად იქცეოდა, მაგრამ ეს სულ სხვა იყო, ეს ერთი კონკრეტული ისტორიული მოვლენისადმი დამოკიდებულება იყო, წერეთელი კი ზოგადად უარყოფდა რუსეთის წინააღმდეგ ქართველი ხალხის გამოსვლას, საკუთარ ხალხს უკეთესი დროის დადგომის ლოდინს ურ-

ჩვედა, რუსეთთან ერთად მომავლის აშენებას უჭერდა მხარს. ვინაიდან 1927 წელს დაწერილი წიგნის შემდეგ, რომელსაც „ჩვენი ტაქტიკის ძირითადი საკითხები“ ჰქვია, წერეთელს ფაქტობრივად საქართველოს თემა აღარ განუხილავს (40-იან წლებში მან დაწერა მოგონებები რუსეთის თებერვლის რევოლუციასა და მომდევნო მოვლენებზე), მოდით, ვნახოთ რით წავიდა კოსმოპოლიტი ქართველის აზროვნება წინ და რა შეიცვალა მის იდეოლოგიურ მრწამსში.

წიგნის მთავარი არსია საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლის მეთოდოლოგიის შერჩევა. ირაკლი წერეთელი თვლის, რომ ერის დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა ეს თვითგამორკვევის უფლების საკითხია, რომელსაც მთელი მსოფლიო აღიარებს, როგორც დადებით მოვლენას. თუ იმპერიულ რუსეთში ის საქართველოს დამოუკიდებლობას არ აღიარებდა, კულტურული ავტონომიის მოთხოვნაც კი აღიზიანებდა, ახალ დროში ამ პროცესს ამართლებს და მის შემაფერხებლად საბჭოთა რუსეთს მიიჩნევს, თუმცა, ლენინის მიერ თვითგამორკვევის საკითხის დასმა საქართველოს დამოუკიდებლობის საფუძვლად ესახება.

საქართველო დამარცხდა თავისუფლების ძიების გზაზე, დაემხო მისი დამოუკიდებლობა, მტერმა გაიმარჯვა, საჭიროა ბრძოლის გაგრძელება, მაგრამ რა მეთოდით, – კითხულობს წერეთელი და ორ მეთოდს გამოყოფს: დემოკრატიულს, როდესაც ერი შიგნით ახდენს კონსოლიდაციას და იმ საერთაშორისო ძალებთან ამყარებს კავშირს, „რომლებიც ხალხთა თავისუფლების დაცვას რეალურ ფაქტორად ხდიან“. მეორე გზა, მისი აზრით, არის ბრძოლა „ნაციონალისტური ხერხით. ე. ი. თავისი ერის დაპირისპირება მასზე გაბატონებულ სახელმწიფოს ერთან, როგორც მტრულ ბანაკთან“. როდესაც ხდება ხალხის დარაზმვა როგორც სულიერად, ისე იარაღით, მოიძებნებიან სამხედრო მოკავშირეები გაბატონებული (ანუ მტერი) სახელმწიფოს სამხედრო მეტოქეთა შორის. ეს ნიშნავს „ეროვნული ბრძოლის გადაბმას იმპერიალისტური კონფლიქტების პოლიტიკასთან“. წერეთელი, როგორც ძველი რუსეთუმე (ის ბოლშევიზმს ებრძვის და არა რუსულ სახელმწიფო პოლიტიკას, რომლის ყველა სპექტრი და ფრთა, მისი თანამედროვე რუსი ემიგრანტებიც კი, საქართველოსა და კავკასიას ერთიან რუსეთში განიხილავდნენ), ამ მეორე გზის მომხრე არაა. ის თითქოს ვერ ხედავს, რომ რუსული სახელმწიფო პოლიტიკაც, მისი პარტიებიც და ცალკეული მოაზროვნეებიც, იბრძოდნენ, და ალბათ მომავალშიც იბრძოლებდნენ დამოუკიდებელი, ევროპული ფასეულობებით აღჭურვილი, განვითარებული საქართველოს სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ.

თავის ამ თვალსაზრისს ის მისეული არგუმენტებით იცავს.

პარაგრაფში – „ომის საკითხი და ევროპის დემოკრატია“, – წერეთელი აანალიზებს პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი გერმანიის მდგომარეობას, ეროვნულ დამცირებას, ტერიტორიების დაკარგვას. როგორც თვითმხილველი, აღწერს რურის ახალ ოკუპაციას, რამაც შეაძრწუნა გერმანელი ხალხი და ნაციონალისტებს გზა გაუხსნა ახალი ომის ქადაგებისკენ. ამ დროს გერმანიის სოციალ-დემოკრატიის პოზიცია, მისი თქმით, იყო ყველაზე სწორი, რომელმაც ხალხს მოუწოდა არ შენინააღმდეგებოდნენ ოკუპანტებს და ეთანამშრომლათ ევროპის დიდი ქვეყნების დემოკრატიასთან სამართლიანობის მისაღწევად (აქვე ვიტყვით, რომ დემოკრატია მისთვის მუშათა კლასი იყო და არა დემოკრატიული იდეებით მოაზროვნე სხვა კლასის წარმომადგელები). ძნელი იყო მტრების, – ინგლისელებისა და ფრანგების დემოკრატიის ნდობა შეურაცხყოფილი გერმანელებისთვის, მაგრამ ეს სწორი გზა იყო. ამ მეთოდს უკავშირებს ის გერმანელი ხალხის დემოკრატიული სულისკვეთების გამაგრებას, ლეიბორისტების გამარჯვებას ინგლისში, ჰერიოს მთავრობის მოსვლას საფრანგეთში და ლონდონისა და ლოკარნოს შეთანხმებებს. ის ასკვნის, რომ სადავო საკითხების მოგვარება არა იარაღით, არამედ მოლაპარაკებითა და არბიტრაჟით უნდა გადაწყვეტილიყო, თუმცა, ინგლისსა და საფრანგეთში მმართველობის სადავეები კვლავ მემარჯვენეებმა დაიბრუნეს, მაგრამ საზოგადოებრივი აზრის გავლენით ისინიც იძულებულნი არიან ამ პოლიტიკის ფარგლებში იმოქმედონ. ომის საკითხს ევროპა მხარს არ უჭერს, რადგან ევროპის სოციალისტური პარტიების პოლიტიკა არის ასეთიო.

წერეთელი თვლის, რომ საქართველომ ომის შედეგით ისარგებლა და დამოუკიდებლობა მიიღო, მაგრამ მისმა მმართველმა ძალამ მთლიანად უარი თქვა ომის მეთოდზე: არ მიემხრო არცერთ სამხედრო კოალიციას, უცხო ძალებს, რომლებიც საქართველოში შემოვიდნენ, უბრალოდ, მათ თავისი დამოუკიდებლობისა და დემოკრატიული განვითარების მიზნებისთვის იყენებდა, მშვიდობიანად აიცილა თავიდან მტრული ძალებისგან გაქეზებული, ახლო აღმოსავლეთის ფრონტიდან მობრუნებული, ბოლშევიკური ჯარი, ამან ქვეყანას სამი წის მანძილზე მშვიდობიანი განვითარების საშუალება მისცა. დღეს ის სოციალ-დემოკრატი ლიდერები, რომლებიც მშვიდობიან დემოკრატიულ განვითარებას ქადაგებდნენ და ომის თეორიას ებრძოდნენ, პირიქით იქცევიან: ისინი ემხრობიან ევროპაში სამხედრო დახმარების მოპოვების საკითხს და საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლის გაჩაღებასო. ის გულისხმობდა თანამებრძოლ

ქართველ სოციალ-დემოკრატებს, რომლებთანაც ურთიერთობა უკვე მათი ამგვარი აზროვნების გამო, დაძაბული ჰქონდა.

საბჭოეთთან ბრძოლა სახიფათოდ ეჩვენებოდა წერეთელს, თვლიდა, რომ ევროპის არცერთი ქვეყნის ბურჟუაზია საქართველოს ამ ომში მხარს არ დაუჭერდა, მოჰქონდა ინგლისის მაგალითი, რომელმაც ჯარიც შემოიყვანა კავკასიაში, მაგრამ რუსეთს მის ფლობაში არ დაპირისპირებია, ყველა იმას გვაფრთხილებდა, რუსებთან საერთო ენა გამოძებნეთო, მათ შორის ის ერთიც, ჩვენს დამოუკიდებლობას მხარს რომ უჭერდაო (უორდროჰს გულისხმობდა!). ჩვენთვის სახიფათოა სამხედრო კავშირებზე იმედების აგება, გაიხსენეთ ოსმალეთის სომხეთის მაგალითი, ჩვენც იგივე შეიძლება დაგვემართოს ომის შემდეგ, რაც სომხებს დაემართათო.

ირაკლი წერეთელი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის შეფასებაშიც ცდებოდა: განა 1919 წელს პარიზის დელეგაციაში ჩართულმა, მან თავად არ იცოდა რას ითხოვდა საქართველოს ახალგაზრდა სახელმწიფო ერთა ლიგის მანდატისგან, განა ამის მიღება მისთვის პოლიტიკურთან ერთად ევროპული სამხედრო კავშირის წევრობაც არ იყო?.. ჩანს, რომ ირაკლი წერეთელი მისი ქვეყნის ევროპულ ორიენტაციას არ ემხრობოდა. იგი, როგორც ერთი ქართველი ისტორიკოსი ქართველ სოციალ-დემოკრატებზე წერს, მხოლოდ II ინტერნაციონალის მომხრე იყო და არა დანარჩენი ევროპის [7, 43-45], რასაც არ იზიარებდნენ ის სოციალ-დემოკრატი ლიდერები (რამიშვილი, ჩხენკელი, ჟორდანიანი), რომლებთანაც დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა უკვე 20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან.

1924 წლის აგვისტოს ამბებზე წერდა: „ჩვენს პარტიას რომ გაეთვალისწინებია შეუფერებლობა სამხედრო მეთოდებით ბრძოლისა მთელ ჩვენს გარშემო არსებულ პირობებთან, მას რომ მთელი თავისი ძალები ხალხისთვის ამის ასახსნელათ მიემართა, – ვინ იცის, იქნება აეცდინა ხალხისთვის უიმედო პირობებში გამოსვლა, რომელსაც საქართველოს საუკეთესო ძალები ემსხვერპლა“ [6, 27].

ირაკლი წერეთლის გამოსავალი შექმნილი მდგომარეობიდან არის ის, რომ პატარა საქართველოს არ უნდა ებრძოლა დიდ რუსეთთან, უნდა გამოეძებნა საერთო ენა იქაურ დემოკრატიასთან, რომელსაც რუსული დესპოტია თავადაც ტანჯავდა, უნდა დალოდებოდა ამ ძალების გააქტიურებას, როდესაც ისინი დაამხობდნენ ამ დესპოტიას, საქართველოც განთავისუფლდებოდა. არ მიაჩნდა სწორად ნოე ჟორდანიას აზრი რუსეთის დანაწილებაზე, რუსეთში შემავალი ერების გამოყოფისათვის მხარის დაჭერაზე, ამით გვატერო-

რებდნენ ჩვენც დამოუკიდებლობის დროს და ეს არაა სწორი მეთო-
დი, რადგან მსოფლიოში ამით ქაოსი იქნებაო. აკრიტიკებდა გაზეთ
„ბრძოლას“, ივანე ჭავჭავანიძის მიერ ჟორდანიას მოსაზრებების
მხარდაჭერას, ნოე რამიშვილს და მიიჩნევდა, რომ სამხედრო კავში-
რების დახმარებაზე საქართველოსა და მის პოლიტიკოსებს უარი
უნდა ეთქვათ. წერეთელს მოაქვს ერთა ლიგაში შეტანილი სოცია-
ლისტების მომზადებული რეზოლუციის ავტორის – დებრიუჟერის
გამოსვლის ტექსტიც, სადაც მან მიმართა ქართველ ხალხს:

„ნება მომეცით, რადგან საქართველოში გაიგებენ ყოველივეს,
რაც აქ მოხდა, ორიოდე სიტყვით მივმართო ჩემს მრავალ ქართველ
მეგობარს და დაბეჯითებით მივუთითო მათ იმ ფაქტზე, რომ ამ
კრებაზე შემოტანილი რეზოლუცია, შეიცავს მათ მიმართ არა მარ-
ტო დაპირებას, არამედ აგრეთვე რჩევასაც: ის მათ ეუბნება: არსე-
ბობს ერთა ლიგა, მას შემოაქვს მეთოდი, რომელიც ჯერ ნაკლოვანი
და არასრულია, მაგრამ წარმატების გზაზეა და თანდათან მეტ გან-
მავლობას პოულობს, ესაა მეთოდი საერთაშორისო კონფლიქტების
გადაწყვეტისა იარაღის უხეში ძალის ხმარების გარეშე. ის გიხსნით
თქვენ იმედის კარებს და აი, ვინაიდან ეს იმედი არსებობს თქვენ-
თვის, ვინაიდან თქვენ იცით, რომ დადგება ჟამი სამართლიანობისა,
რომელსაც თქვენ მოითხოვთ, შესძელით ახლა თავის შეკავება სა-
სწონარკვეთილებით ნაკარნახევ ნაბიჯებიდან. უდროოდ გამოსვლას
და ძალის ხმარებას შეუძლია მხოლოდ უფრო საშინელ უბედურო-
ბამდი მიგიყვანოთ. შესძელით ამისგან თავის შეკავება. შეინახეთ
მხოლოდ გულის სიღრმეში ცეცხლი, ანთებული თავისუფლებისათ-
ვის, შესძელით მოცდა იმედით“ [6, 39].

ასეთი სულისკვეთების იყო ირაკლი წერეთელი და ამ სულის-
კვეთებაში არც არაფერია დასაძრახი, ისევე, როგორც 1924 წლის
გმირების სულისკვეთებაში. მითუმეტეს, ამ უკანასკნელებმა საკუ-
თარი სიცოცხლე გასწირეს სამშობლოსთვის, ირაკლი წერეთელმა
კი დაინანა ეს ძვირფასი სიცოცხლე უნაყოფო მსხვერპლად გაღები-
სათვის. თუმცა, ვთვლი, რომ უნაყოფო არცერთი სამართლიანი
ბრძოლა არაა, დამარცხებულიც კი, რადგან ამგვარი ბრძოლები სა-
ქართველოს ისტორიაში უამრავი იყო და ბედისწერის ნიშნადაც
ქცეული, წინასწარ დასამარცხებლად ომში შესვლა, დიდ იმპერიებ-
თან მებრძოლი ქვეყნის შვილებისთვის ჩვეულებრივი ამბავი იყო,
შემდეგ მთელ თაობებს რომ საბრძოლო სულისკვეთებად ექცეო-
დათ. მაგრამ, თუ 1924 წლის აჯანყების შეფასებაში შესაძლოა, გა-
ვუგოთ მას და დავეთანხმოთ კიდევ, არ შეიძლება არ გავაკრიტი-
კოთ მისი თვალსაზრისი საქართველო-რუსეთის მომავალ ურთიერ-

თობაზე, მისგან ევროპული ორიენტაციის მიუღებლობაზე, ევროპის პოლიტიკურ და სამხედრო კავშირებში საქართველოს განევრინებისთვის წინააღმდეგობაზე. ეს შეხედულებები ალბათ მოსწონდა ამერიკელ ემიგრანტს – რომან გულს, რომელთანაც ცხოვრობდა ემიგრაციაში მყოფი და მატერიალურად შეჭირვებული წერეთელი. ამ რუსმა ემიგრანტმა დაწერა წერეთლის ცხოვრების ამერიკულ პერიოდზე, დაწერა ისე, როგორც ეწერებოდა. ეს პიროვნება რუსი პატრიოტი იყო, რომელსაც, ისევე, როგორც თითქმის ყველა მის თანამემამულეს, მათ შორის ბოლშევიკური რეჟიმის მიერ რუსეთიდან დევნილებს, კავკასია ერთიანი რუსეთის გარეშე ვერ წარმოედგინათ. ის წერეთელმა გაიცნო ბერლინში, სტანკევიჩის წრეში, შემდეგ პარიზსა და ბოლოს აშშში დაუახლოვდა. წერეთლის პიროვნებით ყველა იხიბლებოდა, რითაც მისი ადამიანური კეთილშობილი ბუნება კარგად ჩანს, გასაკვირი არაა, რომ რომან გულიც მოიხიბლა. ჯერ კიდევ ირკუტსკში, ადრეულ გადასახლებაში მყოფს, მას დაუმეგობრდა პატიმარი ვლადიმირ ვოიტინსკი, რომელიც სამშობლოშიც გამოყვა და ემიგრაციაშიც აღარ მოცილებია ქართულ ლეგაციას, ყოველთვის ეხმარებოდა ჩვენ თანამემამულეებს პოლიტიკურ-დიპლომატიურ თუ ეკონომიკურ საქმიანობაში, ლამის ქართველად იქცა. რომან გულის აღმატებული სიმპათიაც წერეთლისადმი არ უნდა გაგვიკვირდეს.

წერეთლის მოკრძალებაზე, უახლოესი ადამიანების შეწუხებასაც რომ ერიდებოდა, მის სულიერ სისპეტაკეზე ლაპარაკობს რუსი ემიგრანტი და განა სხვაგვარად როგორ იქნებოდა! იმ ოჯახში გაზრდილი და იმ გენეტიკური კოდით, რაც მას ჰქონდა, სხვაგვარი როგორ გამოვიდოდა. სავარაუდოდ, მას სულიერი დეპრესიაც ექნებოდა იმ დროს (მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ), როდესაც რუს ემიგრანტთან ცხოვრობდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში. ომისა და შემდგომი პერიოდის მსოფლიოში ხომ წერეთლისთვის საძულველი ბოლშევიკურ-კომუნისტური იმპერია ისე განივრცო, ევროპისა და აზიის უდიდესი ნაწილი დაისაკუთრა. ის კი, ირაკლი წერეთელი, 1927 წელს იმედოვნებდა მის მალე დამხობას. ეს „მალე“ ოდესმე მაინც დადგებოდა თუ არა, ახლა უკვე ძნელი დასაჯერებელი იყო. ისედაც განმარტოებული და ჩაკეტილი ხასიათის ქართველი კაცი კიდევ უფრო ჩაიკეტა, მისი სულიერი ტრაგიზმი უფრო გაღრმავდა და ყოვლისმომცველი შეიქნა. რომან გულმა ყველაფერი ისე ვერ დაინახა, როგორც სინამდვილეში იყო, მაგრამ მთავარს მიხვდა – ირაკლი წერეთლის არსება დიდმა მონანიებამ რომ მოიცვა: რატომ და რას შესწირა განვლილი ცხოვრება, ნიჭი და შესაძლებლობა...

იქნებ ცრუიდეოლოგიის განცდამაც მოიცვა, ინანა კიდევ, ამის ნაცვლად ნამდვილი საქმე ეკეთებინა, სახელოვანი ბიძის ოდენა სახელს თუ არა, მადლიერებას მაინც რომ დაამსახურებინებდა იმ ხალხში, რომლის ალალი შვილი და სისხლ-ხორცი იყო.

სოციალისტ-დემოკრატებში, კერძოდ, მის მარჯვენა ფრთაში, არაბოლშევიკებში – ყველა როდი ფიქრობდა წერეთლის მსგავსად. ეროვნულ ინტერესებს ჯერ კიდევ ხელისუფლებაში მოსვლამდე ავლენდნენ და ერთგულებდნენ აკაკი ჩხენკელი და ნოე რამიშვილი. ისინი ევროპულ სამყაროსთან კავშირსაც სხვაგვარად, წერეთლისგან სრულიად განსხვავებულად ხედავდნენ.

ამის ნათელი დადასტურებაა ნოე რამიშვილის ნაშრომი – „დემოკრატიული სოციალიზმი“ – რომელიც პარიზში გამოვიდა, 1931 წელს, რამიშვილის ტრაგიკულად დაღუპვის წლისთავზე. წიგნს უძლოდა მისი მეუღლის – მარიამ გოგიაშვილის – „პატარა წერილი“ და რედაქტორის – ნოე ჟორდანიას „წინასიტყვაობა“.

წიგნში საუბარია ეროვნული თავისუფლებისა და ევროკავშირის (პანევროპული კავშირის) შექმნის, პატარა სახელმწიფოების პრობლემების გადაჭრისა და საერთო ევროპული ბაზრის შესახებ:

„თავისუფალი ერი თავისუფალი კაცობრიობის ფარგლებში, – აი, რას ეტრფის სოციალ დემოკრატია. ამიტომ არის, რომ ის დიდი ინტერესით ადევნებს თვალყურს ყოველივე ცდას, რომელიც ამ დიდი მიზნის მიღწევას ემსახურება. ერთი ასეთი ნაბიჯი იქნება ევროპის სახელმწიფოთა შეთანხმება ე. წ. პანევროპის დასაარსებლად“,

„მოსპეთ ეკონომიკური ნაციონალიზმი, თანდათანობით გააუქმეთ ევროპის სახელმწიფოთა შორის სადამოყნო კედლები და პანევროპაც სინამდვილედ გადაიქცევა. ამით ეკონომიკური ცხოვრების გასაჯანსაღებლად პირველი ნაბიჯი გადადგმული იქნება.

მაგრამ ეკონომიკის ხელოვნური არტახებისაგან განთავისუფლება სრულიადაც არ ნიშნავს ეროვნულ სახელმწიფოთა დამხობას და მათი ბუმბერაზ სახელმწიფოთა მიერ ჩაყლაპვას. უკანასკნელნი წარსულს ეკუთვნიან და არა მომავალს... დღეს ყველასათვის ცხადია, რომ ეროვნული თავისუფლება კაცობრიობის განვითარების ქვაკუთხედიანია. თავისუფალი კაცობრიობა მხოლოდ თავისუფალ ერთა შეკავშირებით წარმოიშობა“ [8, 24].

ნოე რამიშვილმა ისიც კარგად იცოდა, რომ დამოუკიდებლობას მსხვერპლად ბევრი რამ შეენირა, მათ შორის იყო ის უნებურად თუ გამიზნულად დაშვებული შეცდომებიც, რომელიც მას, როგორც პოლიტიკოსსა და სახელმწიფოს ერთ-ერთ გამორჩეულ ლიდერს შეიძლება ჰქონოდა. ამის შესახებ 1923 წელს ჟორდანიასთან ერთად გა-

მოცემულ წიგნში შეტანილ სტატიაში – „რუსული კომუნიზმი და საქართველოს დემოკრატია“ – იგი თავად წერდა: „შეცდომისაგან უზრუნველყოფილი არ არის არცერთი ადამიანი, არც რომელიმე კლასი, ან მთელი საზოგადოება, მაგრამ დემოკრატიის არსებობის ხანაში ყველა სარგებლობს თავისუფალი ასპარეზით, თავისუფალი სიტყვით და მწერლობით. აქ ერთი ადამიანისა და ჯგუფის ინტერესი ეჯახება მეორეს, ჩაღდება ბრძოლა სოციალ-პოლიტიკურ ასპარეზზე და იდეოლოგიურ სფეროში და ასე იზადება ჭეშმარიტება და იჭედება ბრძოლის იარაღი და მეთოდი“ [9, 39].

დასკვნა ერთია: XX საუკუნის ორი სოციალ-დემოკრატიის თვალსაზრისი საქართველოს დამოუკიდებლობაზე, ქვეყნის რუსულ თუ ევროპულ ორიენტაციაზე, საქართველოს განწევრიანებაზე ევროპის პოლიტიკურ, სავაჭრო-ეკონომიკურ თუ სამხედრო კავშირებში რადიკალურად განსხვავებულია და ერთგვარად ეხმიანება დღევანდელობას. მსგავსი თემები დღესაც პოლემიკის საგანია და ხშირად დაპირისპირების თემაც. დემოკრატიულ საზოგადოებაში ყველა აზრს აქვს არსებობის უფლება, მაგრამ საქართველოს ევროპული გზა საუკუნეების წინათ არის შემუშავებული და მას ალტერნატივა ობიექტურად არ გააჩნია.

დამონებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. როსტომ ჩხეიძე, რექვიემი სინანულისა, თბილისი, 2015.
2. არჩილ ჯორჯაძე, თხზულებანი, თბილისი, 1911.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1831, ანაწერი 2, საქმე 256.
4. ტიერი ბერიშვილი, ქართული სოციალ-დემოკრატია 1880-1953. ძირითადი ორიენტაციები, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017.
5. ზაქარია ჭიჭინაძე, ნიკოლოზ ნიკოლაძე, ტფილისი, 1897.
6. ირაკლი წერეთელი, ისტორიული წერილები, ქუთაისი, 1907.
7. ალექსანდრე დაუშვილი, მოყვარეს პირში უძრახე, თბილისი, 2009.
8. ნოე რამიშვილი, დემოკრატიული სოციალიზმი, პარიზი, 1931.
9. ნოე რამიშვილი, „რუსული კომუნიზმი და საქართველოს დემოკრატია“, წიგნში: ბრძოლის საკითხები, 1923.

Dodo Chumburidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Irakli Tsereteli: National and State Concepts

Summary

The article analyzes the fundamental ideological differences between the leaders of the Social Democratic Party. As an example, the author suggests the views of Irakli Tsereteli and Noe Ramishvili about Georgia's independence and political orientation, national and state concepts. By this example it becomes clear, that the party was composed of the left and right-wing politicians, with people, who have had extremely opposed opinions. The article discusses two works of Irakli Tsereteli: "Historical Letters," published in Kutaisi in 1907 and "The Main Issues of our Tactic", printed during emigration, in 1927. Both works contradict Georgia's independent statehood and European orientation, expressing the author's Russian orientation.

Noah Ramishvili's work – "Democratic Socialism", published in 1931, is an expression of contradictory opinions. The book is talking of national freedom and the establishment of the European Union (Pan-European Union), solving the problems of small states and common European markets:

The article concludes: The viewpoint of two social democracies of the 20th century is radically different in the political, trade-economic and military relations of Europe on Georgia's independence, the Russian or the European orientation of Georgia, and somehow echoes today. Similar issues are the subject of polemics today and often the subject of confrontation too. In the democratic society all views have the right to exist, but the European way of Georgia has been worked out centuries ago and has no objective alternative.